

VEJLE
AMTS AARBØGER
1916

AF JELLINGS NYERE HISTORIE.

VED SEMINARIELÆRER **MARIUS SØRENSEN**, JELLING.

DER havde fra gammel Tid været holdt Sysselting og Herredsting i Jelling; men Beboerne paa Kongsgaardens Jorder — Fæstere, Bestyrere og Arbejds-mænd — stod under »Gaardsretten« og havde ikke noget at gøre paa Herredstinget. En saadan lille særskilt Retskreds kaldtes et Birk. I Frederik den Anden's Tid er Las Mortensen, hvis Fader har en Gaard i Jelling, Herreds- og Birkefoged. Under Kristian den Fjerde er Søren Lassen Herreds- og Birkefoged. Her har vi vistnok Stamfædrene til de gamle Jellingbønder. Paa det gamle Jellingkort findes en anselig Bondegaard Østen for Kirken (det lange Hus, som ligger imellem, er Skolen); her boede i 1700erne Las Sørensen og Søren Lassen. Efter Enevældens Indførelse vilde man gøre Styrelsen simplere; Jelling Birk, som hidtil havde haft Retsdag hver Mandag, blev 1688 indlemmet i Nørvang-Thyrild Herred; men 1718 blev alt Krongodset i Amtet samlet under Koldinghus Amt, og Jellingbønderne fik da deres Værneting i Kolding. Kun Jelling By var Krongods. Hopballe (20 Tdr. Hartkorn) og Hørup (53 Tdr. H.) laa under Lerbæk; 2—3 Gaarde i Hornstrup laa under Højgaard. Styvel, en enlig Gaard med knap 6 Tdr. Hartk., ejedes af Laage; Skovbølling (26 Tdr. Hartk.) laa under Skovgaard.

1743 trængte Kong Kristian d. 6. til Penge; ja, det gjorde han nu altid; thi naar han brugte saa mange Penge til at bygge Kristiansborg, som alt Sjællands Jordegods var værd, og naar han tillige rustede Hær og Flaade, saa maatte han være i Pengetrang. Det var i Bondestandens allerværste Tid, 10 Aar efter at Stavnsbaandet havde trælbundet Bonden, da besluttede Kongen at sælge Krongods. Der kom Bud til Jelling, at Bønderne kunde købe deres Gaarde, og Prisen skulde være 59 Rdl. Courant for hver Td. Hartkorn. Jelling havde 75 Tdr. Hartkorn; man kan altsaa regne ud, hvad Byen skulde koste. Gaardene skulde sælges ved Auktion. Lars Sørensen og flere Bønder tog med et Sejlskib for at komme over til Hovedstaden. De tog af Sted i god Tid, hver med sin Madpose. Men uheldige Vejrforhold gjorde, at Skibet var 3 Uger undervejs, og derfor kom de en Dag for silde. En Greve havde købt Gaardene, men Bønderne købte saa igen af Greven. De fleste af Beboerne blev saaledes Selvejere; enkelte »ny Mænd« kom ind i Byen.

Det var et Held for Jellingboerne, at de fik købt dengang. Thi fra omtrent 1750 begynder Landbrugets Opgangstid, der naaede sit Toppunkt i Kronprins Frederiks velsignede Dage.

Men Købet var jo egentlig en Slags Andelsforetagende; thi selv om en Mand havde købt sin Gaard og Toft, ejede han ikke selvstændig sin Mark; alle Bønderne var Samejere af Byjorden og havde Fællesdrift. Kun Haughus kunde skille sig ud. Hvor Haughus nu ligger, var der tidligere en lille By, Tøsby Have kaldet; den gik under i Svenskekrigen; ved 1760 laa der »et lidet og lystigt Selvejerssted i Kanten af Skoven« med 1 Td. 5 Skp. 2 Alb. Hartkorn og Skovskyld 2 Fjdk. Det lille Sted, som nu er vokset til

en sammenkøbt Proprietærgaard, fik sin Mark skilt ud og indhegnet, og Stuehuset fik smukke og bekvemme Værelser.

Byboerne maatte beholde Fællesskabet i en Menne-skealder. Der kom nok Opfordringer til Udskiftning, men det var en vanskelig Sag at dele Byjorden ud, da den er af meget forskellig Godhed. I Aaret 1781 kom der en Lov fra Regeringen, som gjorde Udskiftning nødvendig. Da var Guldberg den styrende Mand i Danmark; Guldberg mente, Danmark vilde ryste i sin Grundvold, hvis Bonden blev løst af Stavnsbaand, men han forstod Nødvendigheden af Udskiftning. Forordningen gav enhver Bonde Lov til at kræve sin Mark udskilt fra Fællesskabet; han skulde have sin Jord samlet paa eet, højest tre Steder; de andre Lods-ejere skulde tage Del i Omkostningerne og i Indhegningen, og udskiftet Jord maatte aldrig lægges i Fællig mere. Nu var der ingen Raad mere, nu maatte der udskiftes.

At Folk bagefter har indset det gavnlige i Udskiftningen, har man Vidnesbyrd om i det gængse Ord »fælle er sælle«. Her er ikke Stedet til at udvikle Fællesskabets uheldige Sider eller sammenligne det med Nutidens »Andels«væsen; det kan enhver oplyst Fader nok forklare sin spørgelystne Søn.

Udskiftningen krævede Kort; der blev stærkt Brug for Landmaalere.

Jelling By blev ogsaa kortlagt. En Menneskealder senere blev der igen taget Kort over Byen (1820). Folk, som er kendt med Jelling, kan mere sig med at sammenligne disse to Kort og sammenholde dem med Nutidens Jelling. Der findes ikke nær saa mange Gaarde og Huse paa det yngre som paa det ældre Kort; det er, som ogsaa adskillige Gaarde vil ud af

Fællesskabet, ud paa deres egen indhegnede Mark. Ejendommeligt for det ældre Kort er de mange Tvil-
linggaarde, to Halvgaarde, som er sammenbyggede. Østligst ligger Fr. Hansens og Peter Frandsens Nord
for Vejen, Jep Møllers og Ole Olsens Syd for. Der-
næst kommer Peder Markussens og Peter Ejsings
Gaarde, adskilte ved »det lille Fort«; en tredje Gaard,
sammenbygget med Ejsings, er forsvunden 1820 (nu
»Mines Hus«). Størst Forandring er foregaaet Øst for
Kirkegaarden; Skolen ligger der endnu, men hele tre
Gaarde er forsvundne. Den vestligste, den største, var
Sognefoged Søren Lassens Gaard (nu Steffen Ravns),
de andre er Kr. Rosendahls og Niels Ravns. Det var
den røde Hane, der fik dem ud af Byen; 1794 brændte
Skolen og 6 Gaarde. Søren Lassen flyttede sin Gaard
ned til Faarup Vej (den vestligste Gaard paa Kortet
1820); han købte Døre fra Tirsbæk gamle Hoved-
bygning og byggede saa »det aneligste Stuehus i Vejle
Amt«, som man sagde, et Hus, der endnu 120 Aar
senere er tidssvarende Bolig for hans Dattersønnesøn.
Rosendahls Gaard finder vi 1820 lige Syd for Gorms
Høj; Stuehuset bebos endnu, saa længe det varer.
Niels Ravns Gaard blev flyttet helt uden for Byen,
ned tæt til Faarup Markskel; den kaldes Jellinggaard.
I Byens Sydside er Præstegaarden og Mikæl Jensens
Gaard let kendelige. I den vestlige Del af Byen kender
man ogsaa let »Rosenvold« (saakaldet efter en senere
Ejer, som efter en Ildebrand ca. 1851 flyttede Gaarden
lidt tilbage fra Vejen; 1820 beboedes den af Land-
inspektør, Kammerraad Søren Ravn, som har tegnet
Kortet). Endvidere »Anesminde«, som har slugt den
Gaard, der laa Norden for Kroen, og købt sammen,
saa den nu er bleven Byens største Gaard.

Vi har nævnet, hvor Præst og Degn boede; vi maa

ogsaa nævne to andre af Byens Embedsmænd: Byhyrden og Smeden. Hyrden boede i Huset lige Øst for den sydlige Kongehøj, der hvor Jellings navnkundigste »Sjælehyrde«, Pastor Svendsen, har faaet sin Mindesten rejst. Smedens Hus ses i den anden Ende af den store Plet Gadejord midt i Byen; nu er denne store Plet blevet et smukt Anlæg med Mindestene for Folke, Vermund og Uffe, og Smedjen er flyttet ned til »Skiddendammen«, der i de sidste Aartier har faaet Navneforandring, idet den nu mest kaldes »Smededammen«. Tæt ved Smedens Hus laa og ligger endnu »Bybrønden«. Her holdt Bymændene i Fællesskabets Tid Bystævne under »Viefogdens« Ledelse og drøftede særlig Byjordens Driftsplan og Agrenes Fordeling i de forskellige Vange. Den Dag i Dag er en af Bymændene »Viefoged«; men ikke mange ved, hvad Navnet betyder; »Vide« betyder Straf (det findes i Ordet Helvede, Hels Straffested): Fogden skulde indkræve Bøder for Brud paa Bylagets Vedtægter.

Man lægger Mærke til, at der er flere Veje paa det gamle Kort, særlig Vejen Norden og Sønden for Byen. Saa længe Markerne ikke var udskiftede, kunde hver Mand jo ikke have Markvej til sin Jord; der maatte være Fællesveje til Vangene. En Vej, som er indhegnet til Drift af Byens Kvæg, kaldes fra Middelalderen af et Fort — paa Jydsk Fvoet.

Paa begge Kort er afsat en særlig bred Vej mod Syd, ad Skoven til. Den kaldtes æ Ku-Fvoet (nu »Skovgade«). Naar Byhyrden blæste til Udrykning, aabnes Portene for Køerne, og de drives ad Forterne. Midt i Byen, hvor nu Landevejen er lagt, gik æ Longfvoet; æ lille Fvoet gaar nordligere i en Bue og tog mod Køerne fra de mange Gaarde her. Snart var Kreaturerne samlet i æ Kufvoet. Nu drev Hyrden dem ad den østlige Skov-

vej. Det gjaldt om at holde denne Vej godt indgærdet. Hver Mand havde sit Stykke Risgærde at holde ved lige; naar Gærdet var istandsat, kom Synsmænd ud og rystede i Gærdestavene; kunde Rystelsen mærkes ud over de nærmeste Gærdestaver, maatte Vedligeholderen betale Bøder. Køerne drives altsaa Østen ud i Skoven. Det kunde ses paa de mindre Skovtræer, at Køerne gerne vilde afblade dem. Ved Middagstid var Kvæget naaet til »Svingelen«, »Malkepladsen« lige ned for æ Kufvoet. Her kom saa Pigerne med Malke-spande, og hver Pige skulde finde sine Køer og saa bære Mælken til Bys. Ved Aften havde Hjorderne gennemvandret Skoven og kom Vesten ind i Byen. Oldensvin og Heste gik ogsaa i Skoven. Hestene blev halvvilde, og Drengene fik Øvelse i Ridning ved at hente Heste hjem. En gammel Mand sagde engang til mig: »Dreng nu om Stunder kan jo ikke ride — vi maatte anderledes heran«. — Hvor Landevejen løber Østen ud af Byen, ligger »Østerbydammen« med »æ stuer Pold« midt i; her var den lille og den store »Gaasehave«. Ved Bygrænsen var Vejen spærret med et Led; Drengene kunde somme Tider tjene en lille Skilling ved at lukke op for en »fin« Vogn.

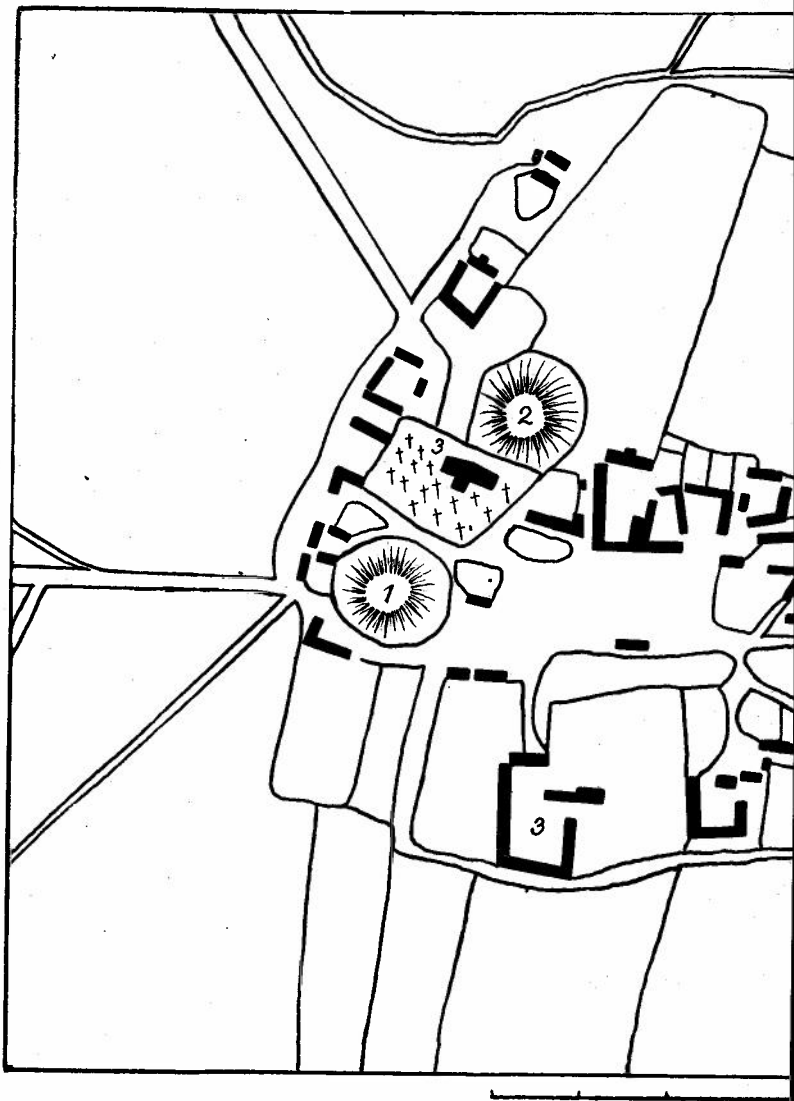
Kirken og Skolen.

Landsbyfolk havde dengang ikke saa vidt spredte Interesser, som Folk har nu om Stunder, men deres Hjembys Minder holdt de bedre fast paa. Flere Jellingpræster har været flinke til at skrive i Embedsbogen (liber daticus), som nu findes i Viborg Arkiv. I Kristian d. 7.s Tid, da man forberedte de store Landboreformer, skrev Provst Wedel en udførlig Beretning om Thyrid-Herred og da særlig om Jelling; den findes paa Universitetsbiblioteket. Naar man læser

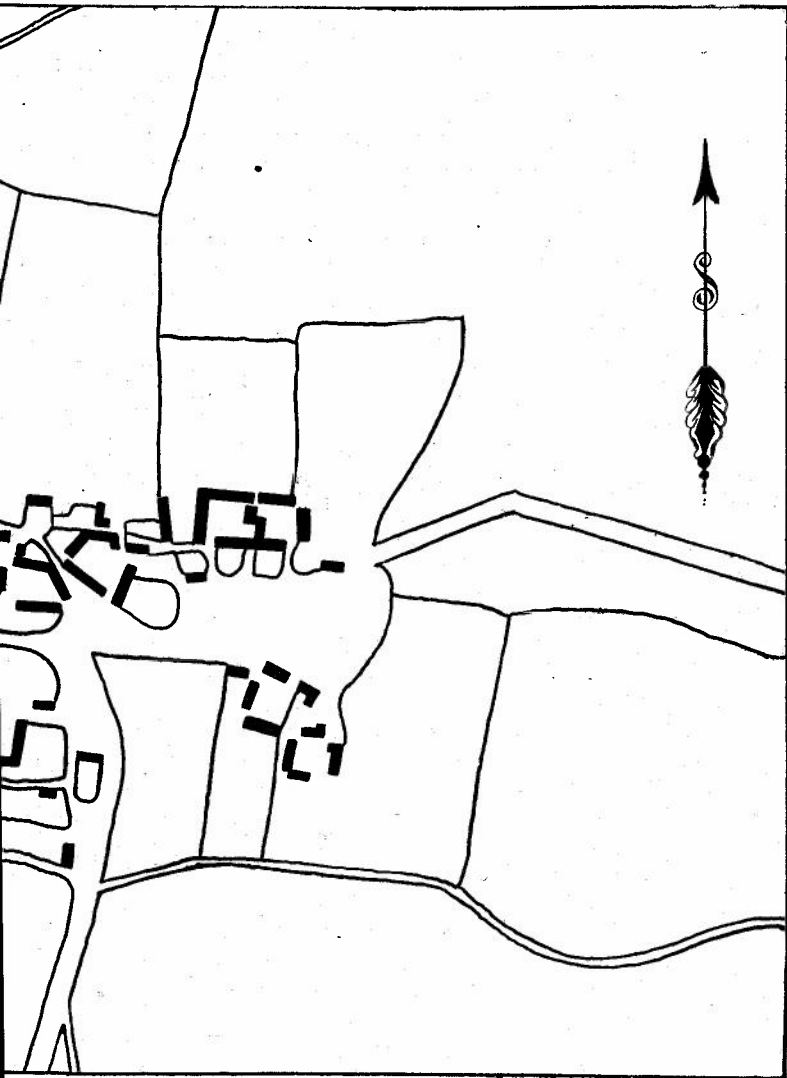
dette Skrift, kan man i nogen Grad slutte sig til, hvad Jellingboerne særlig mindedes af deres Bys Historie paa den Tid, de blev Selvejere.

Mindet om Kirkens Brand 1. Juli 1679 havde brændt sig ind i Sjælene, ogsaa fordi den halve By samtidig blev lagt i Aske. Det var Lynild, som voldte Branden. Af Kirken blev kun Murene tilbage.

I Nordsiden af Koret havde der været et Gravkapel; det gik til Grunde. En adelig Dame paa Faarup havde forespurgt hos Kong Kristian d. 4. 1620, om hun maatte faa Brugsret til dette Kapel, saa vilde hun give Mursten til Hvælvinger i Kirken. Lensmanden fik Befaling til at se, om Kirken uden Skade kunde hvæives, og desuden forhandle med Fru Maren Skram, om han ikke kunde faa hende til ogsaa at give Kalk og Arbejds løn. Faarup fik Ret til Kapellet, og i det mindste Koret fik Hvælvinger; at de kunne gamle Kalkmalerier derved blev dækket, tog man ikke Hensyn til. Foran Kapellet blev sat en stor sort Stenplade, som skulde have haft Indskrift om de begravede adelige; Stenen findes endnu og er helt fyldt med Navne paa Jelling Præster fra længe før Reformationen og lige ned til vore Dage. I Stenrammen om Tavlen ses en Mængde adelige Skjoldemærker, som angiver, hvilke Slægters Blod der flød i de begravne. To store kvindelige Figurer var sat op ved Siden af Tavlen; ved Korets Omdannelse 1874 blev de sat ud i Vaabehuset. Jellingbønder har uden Sorg set Kapellet forsvinde; thi efter Maren Skrams Omlavning af Kirken blev der — maaske ikke ligefrem Slagsmaal om Stolestader, men dog saa megen Støj og Tummel, at Kongen maa skrive til Bisp og Lensmand og bede dem om at skaffe Tjenerskabet paa Faarup faste Stolestader i Kirken. Det var i Aaret 1642. Paa den Tid gik det

Nr 1 Kong Gorms Gravhøj
• 2 Dronning Thyra Danne.
• bods Gravhøj

200

300

Flar 1811.

(Opmaalt i 1780erne)

Kirken og Præstegaarden

Jellinge By

Thörild Herred, Coldinghuus Amt

ellers ikke saa »livligt« til i Danmarks andre Kirker; Kongen maatte paabyde, at Kirkerne skulde leje et Par Mænd til at gaa om under Gudstjenesten og støde dem i Hovedet, som var falden i Søvn, saasom disses Snorken foraarsagede Forstyrrelse. Faarupfolkene fik sikkerlig Ret til de øverste Dobbeltstole — endnu i min Barndom søgte Folk fra Faaruphuse til dem — men Jellingbønderne beholdt de bedste Stole, og de havde jo ogsaa de bedste Gravsteder lige uden for Kirken, paa Solsiden, hvor Salmesangen og Messen kan høres, medens Herskabet fra Faarup maatte jordes længere mod Syd, hvor den Del af Sognet havde Gravsteder¹⁾.

Det varede tre Aar, inden de fik Kirken bygget op efter Branden; den sydlige Korvæg maatte helt ombygges; derfor finder man ikke her Kalkmalerier. Menigheden var kirkevild. Præsten maatte gøre den lille Runesten til Alter, »thi der stod han under aaben Himmel og forrettede Prædiken, Altergang og anden Gudstjeneste, hvortil og den menige Mand bar deres Gaver og Offer til Præsten« (saaledes skriver Præsten Høyer en Menneskealder senere). Kong Kristian d. 5. kom i Besøg. Han gav 300 Rdl. til Kirkens Opførelse, og »hans høje Ministre« gav 265 Rdl. Der blev endvidere samlet Penge ind i Landets Kirker.

Da Kirken var bygget, lod Præsten male et latinsk Vers over Kordøren til Minde om den kongelige Gav-

¹⁾ Indtil for en Menneskealder siden kunde man saa temmelig se Sognets Geografi paa Kirkegaarden; man holdt paa Fædres Grave ligesom Naboth, ikke alene den enkelte, men hele Slægten skulde paa hin Dag gaa frem af den samme Grav. »Jeg vil gaa igen, hvis de begraver mig Norden for Kirken«, sagde en gammel Gaardmandskone til mig. Den højt agtede Pastor Ferslev havde ønsket saa inderligt at maatte blive begravet, saa kun Kirkemuren skille hans Grav fra Prædikestolen; han fik Lov til det, skønt det var i Jep Markussens Gravsted, og hans Grav blev muret 1830, men kun faa nulevende ved, at Præsten ligger i dette Gravsted.

mildhed. Dette kunde Menigheden ikke tyde, men Præsten forklarede Indholdet paa Dansk:

Den mægtige Monark, Kong Kristian den Femte
til Guds afbrændte Hus sin runde Haand ej glemte.
De store Rigets Mænd af ham Eksempel tog,
de hver sin milde Haand til Kirkens Tarv fremdrog.
Derfore Kongens Navn skal blomstre i vor Minde
tillige med hans Mænd. Hans Ros skal aldrig svinde.
Ja, hver en Gavmilds Lov, som Skerven sin frembar,
skal staa, mens Sten og Kalk den nybygt Kirke har.

Verset er forlængst forsvundet, men Kristian d. Femtes Navnemærke ses endnu paa Prædikestolens Himmel (et Femtal i et C).

Kirken blev genopbygget, men længe efter blev de gamle ved at sukke i Mindet om det gamle Tempels Herlighed. Magister Høyer, som blev Præst i Jelling 25 Aar efter, skriver bl. a. følgende: Kirken menes at have været en af de største i Landet. Kirken var med et anseligt Taarn og Sejerværk (Taarnuhr) beprydet, overalt med Bly bedækket. Rundt omkring paa Panelvæggene var alle Danmarks Konger afskildrede ligesom paa Københavns Raadhus. Tvende prægtige Klokker, hvis Lige saa vel i Størrelse som samstemmende Lyd skal findes i faa Landsbykirker. Paa et Billede fra 1591 ser man, at Taarnet rager højt op over »Skibet«; Vinduerne er smaa og sidder højt oppe i Muren; paa den østlige Ende af Skibets Tag synes at være et lille Bjælkestel, hvori hænger en Klokke.

En Sned Aar efter Branden gav Kirkeejeren, Oberst Bogenburg til Brantbjerg, Alterbæger, Disk og Æske til Brødet — alt af Sølv. De gamle hellige Kar maa sagtens være gaaet til Grunde under Branden. Men den næste Ejer af Brantbjerg, Hr. Morville, sælger Kirken til Kongen. Hvorfor han solgte den, ved jeg ikke; muligvis er Aarsagen, at man ikke agtede hans Kaldsret.

1704 blev Præsteembedet ledigt. Krigskommissær Nissen paa Rugballegaard ejede Hover Kirke, og han kaldede saa den 25 Aar gl. Mourits Mouritsen Hoyer til Præst. Hr. Morville mente, han havde Kaldsret. Og saa kom det til Proces; Højesteret dømte, at Hoyer skulde have Embedet. Om det har gjort noget, at Hoyers Forældre ejede Herregaarden Rask, og at den unge Mand kunde og vilde ægte Præsteenken, skal jeg ikke kunne sige (20 Aar senere blev Hoyer Præst i Vejle; her var ogsaa en Enke, som blev hans anden Hustru). Fra den Tid af var Jelling Kirke Kongens Eje indtil 1765.

Magister Hoyer var en fortræffelig Præst. Mange Fremmede kom til Jelling alene for at høre ham prædike. Kong Frederik den 4. kom flere Gange til Jelling i hans Tid. Kongen havde indført Landmiliti. De unge Karle skulde øve sig om Søndagen, ligesom Skytteforeningerne gør nu; deres Vaaben opbevaredes i »Vaabehuset« til næste Søndag. Nogle Dage om Aaret holdtes større samlede Øvelser. Da Kaldet blev ledigt 1704, holdt Kongen netop Øvelser paa Faarup Mark. En Kaptajn Bloch ledede en større Udgravning i den nordre Høj. 5. Maj 1721 var en stor Dag for Hr. Hoyer. »Kongen, Dronning Anna Sofie og Prinsesse Charlotte Amalie spiste i Præstegaarden, og Præsten nød den særdeles Naade og Ære; at han maatte følge Højbemældte Dronning og Prinsesse op paa begge Højene og omkring ved Stenene og give allerunderdanigst Forklaring om det mærkværdigste, der kunde siges om disse gamle Monumenter«. Siden skrev Præsten en udførlig Beretning til Dronningen, og den blev læst og benyttet af Pontoppidan, som beskrev Danmark i et stort Værk.

Vi lægger Mærke til denne Hoffets Interesse for

Jelling Minderne; thi et Par Maaneder efter indlemmer Frederik d. 4. Sønderjylland i Danmark og modtager Slesvigernes Hyldest som Arvekonge. Alle Danmarkshistorier fortæller om Slesvigs Indlemmelse som et Hovedpunkt i Danmarks Historie, men saavidt mig bekendt har ingen i den Forbindelse nævnt Kongebesøgene i Jelling og Pastor Hoyers varme Tale om Danebod (jævnfør Frederik d. 7.s Besøg i Jelling).

Kongen skulde værne Landet, Præsten skulde værne om sit Embeds Indtægter. Samme Aar som Jelling blev solgt ved Auktion (1743), fik man en ny Præst, Peter Henrich Moss. Det var en aldrende Københavner, »en oprigtig og from Mand, der med stor Sagtmodighed igennemgik adskillige Husfortrædeligheder«. Han hørte til den Slags Ægtemænd, der siger »Om Gud vil«, hvis de ikke har hørt Konens Mening. Ægtefællen, Marie Christensdatter, var haard imod ham. Da Biskop Brorson var her paa Visitats, lettede Præsten sit Hjerte for hans Højærværdighed og klagede over Konen. Bispem vilde da have sat hende strengt i Rette og paalagt hende at være sin Mand underdanig som Herren. Men Præsten bad Bispem lade være; Bispem vilde jo knaphænde rejse, men Madammen blev.¹⁾

Byjorden blev altsaa købt, og Skoven naturligvis med. Præsten havde hidtil nydt sin Andel af Skovens Nytte, baade hvad Olden til Svin samt Træ angik. Men nu blev Præstegaarden rent forbigaaet. — »Gud ved af hvad Grund«, skriver Præstens Eftermand. Byens største Gaard skulde ikke have Del i Skoven. Hr. Wedel fik Embedet 1750. Ham skulde Bønderne ikke saadan køre med. Aaret efter hans Komme faldt der ved Kolding-Birk Dom i en Retssag mellem ham og Bønderne.

¹⁾ Om denne Præst se Vejle Amts Aarbøger for 1912, Side 176 ff.

Det var en gammel Sag, Præsten her havde redet op, og da den viser, hvor vanskeligt det kunde være for Kirkens Mænd at værne om Kirkens Gods baade over for Herremænd og Bønder, maa vi omtale den her, saa meget mere, som den giver Oplysning om, hvorfor Jelling Præstegaard den Dag i Dag ejer Skov og Eng ved Aaen nedenfor Rugballe By.

I den katolske Tid havde en Frue givet en Gaard i Rugballe, for at Præsten hvert Aar skulde læse Sjælemesse for hendes Forældre. I Aaret 1535, altsaa da Reformationen blev indført, toges der Sognevidne paa dette i Hover Kirke. Kongen havde brudt med den katolske Kirke; han havde kaldet Hr. Jens Nielsen til Sognepræst uden at spørge Bispem. Det var første Gang, Kongen havde givet et Sognekald til en luthersk Præst. Jens Nielsen kunde ikke og vilde ikke læse Messe. Hvorledes saa med Gaarden i Rugballe? Det synes, som Herremanden paa Lerbæk har til-egnet sig den!

100 Aar senere vilde Herremanden have sin Jord skilt ud fra Hover Bys Jorder og vilde have sin Hovedgaards Jorder betydelig udvidet. Havde han nu været Eneejer af al Jorden, saa alle Gaardene var Fæste under ham, kunde det have ladt sig gøre. Men Præstekaldet havde fra gammel Tid en Anneksgaard i Hover, og den raadete Herremanden ikke over. Herremanden og Præsten blev saa enige om, at Præsten skulde have den omtalte Gaard i Rugballe i St. f. Anneksgaarden og fremdeles oppebære alle tre Slags Tiende fra Anneksgaarden, som var større end Gaarden i Rugballe. Desuden skulde Præsten nyde hvert andet Aar 20 Skp. Rug, hvert andet Aar 20 Skp. Byg af »Stuifs Mark«, og det skulde Jelling Mænd svare, fordi den nedlagde Gaard »Stuifs« Mark laa ind under

Jelling Byjorder (Hr. Wedel bemærker, at man ikke maa forveksle Stuifs Mark med Styvel; den laa rime­ligvis Øst for Jelling). Jellingbønderne vilde nu se, om de ikke kunde unddrage sig den aarlige Afgift paa 20 Skp. Korn; men Hr. Wedel fik, som ovenfor nævnt, Dom over dem. Man kan tænke sig, det har været uklart, hvor megen Jord og hvor megen Skov Jellingmændene havde købt, da Kongen holdt Auktion over Byen. Da Rugballe Mænd i 1759 skulde dele deres Skov, sørgede Hr. Wedel for at faa sin Part, og det maa hans Eftermænd i Embedet takke ham for.

Lerbækgaard havde faaet sin Jord for sig selv. I Aaret 1765 vilde Ejeren, Hr. Nellesmann, udskifte Hover Bys Fællesjord, saa Gaardene blev lige store. Imod dette gjorde Pastor Wedel Indsigelse. Anneks­gaarden havde været større end de andre, og da Præsten jo havde Ret til alle 3 Slags Tiende fra denne Gaard, vilde han tabe ved, at Gaarden nu skulde gøres lige med de andre. Herremanden gav saa Præ­sten i Erstatning Tienden fra Holms Mølle.

Samme Aar købte Hr. Mogens Nellesmann Jelling Kirke af Kongen og fik Kaldsret til Præsteembedet. Han satte Kirken godt i Stand. Præsten og andre Jellingboere haabede, han ogsaa vilde istandsætte det gamle Kirkeuhr, saa det igen kunde sættes i Gang — »allerhelst det kan være baade til Zir for Kirken og Nytte for Byen«. Men Uhret blev desværre ikke istand­sat. Siden gik Kirken over til Ejeren af Skovgaard. Da sker det sørgelige, at Kirkeejeren sælger den ene af de store dejlige Kirkeklokker — man ser endnu i Taarnets Bjælkeværk, hvor den har hængt — og giver os en lille tyndmælet Klokke i Stedet; i min Barndom blev det fortalt, at samme lille Klokke havde været brugt til at ringe Folk hjem fra Hovmarken

derovre paa Skovgaard. 1810 solgte Hr. Chr. Albrecht-
sen til Skovgaard Kirken til Tiendeyderne i Sognet.

*

*

*

Kirken hun er et gammelt Hus; først langt ned i Tiden faar Landsbyerne Skoler. Men Jelling har dog været blandt de første, der gjorde Forsøg paa at rejse en Skole. I Kristian den 4.s Tid havde vi en Præst, som var meget ivrig for at hæge og værne om de gamle Kongeminder. Samme Præst ansøgte 1635 Kongen om Lov til at gøre et »Gadehus« til Degnebo og beskikke en dansk Skolemester. Jelling havde altsaa ikke en Degnebolig. Nu kunde man jo tænke, at den folkekære Kong Kristian gerne vilde gøre noget for Folkeoplysning; men det faldt tyndt ud. Kongen svarer, at de nok maa benytte Gadehuset, hvis Jelling Bønder vil svare ham en Rigsort, som Huset hidtil har ydet ham; han forudsætter, at Præsten og hans Medhjælpere vil beskikke en dygtig Karl til Skolemester, som flittig kan oplære Ungdommen. Den første Skolemester hed Peder Svendsen. I hvad Stand Gadehuset har været, skønner man, da Peder Svendsens Enke skal rømme Huset for den næste Lærer: hun vil ikke flytte, inden de har »fornøjet« hende for, hvad hendes Mand havde kostet paa Huset.

Der gaar 100 Aar, inden vi igen hører om Skolesagen i Jelling. Den pietistiske Kristian d. 6. havde faaet indført Konfirmationen og udgivet Pontoppidans Forklaring. Nu vilde han gerne have en Skole i hvert Sogn, og Lærerens Opgave skulde særlig være at lægge en Grundvold for Præstens Konfirmationsundervisning. Kongen bød, at Læreren skulde tale med hvert Barn om dets Sjæls Tilstand og pleje med Omhu Guds Naadevirkninger i Børnene.

1742 — Aaret før Jellingbønderne blev Selvejere — fik Jelling Skole sin Fundats. Børnene fra Rugballe skulde gaa til Jennum, og Børnene fra Skovbølling til Hygum, men alle andre Sognets Børn skulde undervises i Jelling Skole. I Fundatsen hedder det: »Hvis Degnen ikke skulde være bekvem til Skolehold, skal en anden duelig Person altid dertil beskikkes, og i saa Fald skal Huset følge Skoleholderen, siden det af Begyndelsen er dertil bygget; og Degnen maa da forsynes paa anden Maade. Hvad enten Degnen eller en anden forestaar Skolen, er den aarlige Løn fastsat at skulle bestandig være: Rug 5 Tdr., Byg 7 Tdr., Penge 12 Rdl., et Læs Brænde af hver Halvgaard samt et Lispund Hø og et Lispund Halm af hver Td. Hartkorn i Skolens Distrikt og Græsning paa Jelling Bys Mark til 2 Køer og 6 Faar, hvorfor Skoleholderen er forbunden at besørge de unges Undervisning efter Forordningen.«

Forordningen gik ud paa, at Læreren skulde undervise i Religion og Læsning; vilde nogen lære de højere Videnskaber: Regning og Retskrivning, skulde Læreren have særlig Betaling derfor.

Efter Tidens Lejlighed var det en ret stor Indtægt, Læreren skulde have; den var nu ogsaa større, end Landbefolkningen kunde bære i disse elendige Tider, hvorfor Kristian d. 6.s Folkeskole ikke blev gennemført.

Vi har set paa Kortet, hvor Skolehuset laa (i den nordlige Del af den nuværende Skoles Have). Det var et langt Hus med to hvide Skorstene, rødbrunt Bindingsværk i hvidkalket Mur, smaa 6-rudede Vinduer — Lærerens Lejlighed i den vestre Ende, Skolestuen i Midten, Faaresti og Nøds i den østre Ende.

Efter at Degneembedet og Lærerstillingen i nogle Aar havde været skilte, fik Jelling 1760 en 24-aarig

Student, Thorkild Thorbrygger, som kunde besørge begge Embeder. Han var Degn og Lærer i 55 Aar — i alt Fald af Navn.

Det var ikke ualmindeligt, at en Student, der ikke kunde gennemføre sine Studier og naa Embedseksamen, slog sig paa Degnevirkksomheden. Fra Holbergs Komædie kender vi Per Degn; han har lært Latin — saadan som det nu er — og han vil ikke undvære sin Latin for 100 Rdl., ja ikke for 100 til. En saadan halvstuderet Degn kunde i Nødsfald præke for Præsten. Thorbrygger var ligesom Per Degn stolt af sin Latin. Han levede af det, han havde nemmet i Ungdommen; i alt Fald paa sine ældre Dage læste han aldrig i en Bog eller en Avis. Han kunde Kingos Salmer, alle Kirkebønner, Bordbønner, Morgen- og Aftenbønner udenad, og ligesaa Thonboes Bibelhistorie — hvorfor skulde han saa umage sig med Læsning? Egentlig var han en Børneven og en meget godmodig Mand uden for Skolen, men i Skolen var han en Tyran, der brugte Munden lidt og Haanden meget, som Datidens Pædagogik krævede; »der er Raad i Reb« hedder et gammelt Degneord. Thorbrygger lærte Børnene at læse og hørte dem i Lektier; de fremmeligste fik Lov til at øve sig i Skrivning, men saadanne overflødige Kunster som Regning indlod man sig ikke paa.

»Degnekald er min Tro et vanskeligt Embede, naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand«, siger Per Degn. Thorbrygger fik sit gode Udkomme uden større Umag; han blev, ligesom mange af Datidens Degne, fed for uden og mager forinden; ja, saa fed, at han ikke kunde svinge Tampen med tilbørlig Kraft, og saa mager, at han ikke kunde tilfredsstille Tidens Fordringer; i Halvdelen af sin Embedstid maatte han holde Hjælper.

Præsten slap ikke med saa lidt Arbejde; dryppede det paa Degnen, saa regnede det paa Præsten. Det havde sagtens været Thorbryggers Ungdomsdrøm at blive Præst; men han har ventelig fundet Trøst over Skuffelsen, naar han, fed og magelig, sad i Degnestolen og hørte Præsten læse op fra Prædikestolen alt, hvad Regeringen dog paalagde Sognepræster i de Dage. Saaledes i September 1781, det Aar, der var Udskiftning af Jorden, da fik Præsten Paalæg om at holde Mandtal, have Tilsyn med Kvægsyge, passe paa, at Rytterhestene kommer til Mønstring, paase, at der ikke findes ulovlig Brændevinsbrænderi i Sognet, og at ingen løber omkring og skærer Grise, Heste og Kalve, ligesom han ogsaa straks skal anmelde smitsom Sygdom.

Og siden vi er ved Præstens Tillysninger, lad os saa nævne en Ting til, som blev kundgjort Aaret efter til Opbyggelse og Formaning for den andægtige Menighed: Mange Bønderkarle flygtede bort fra det Land, der bød dem Pligter og ingen Rettigheder. Ved alle Færgesteder stod Politiet paa Vagt for at nappe disse Rømningsmænd. Her i Jylland var der ingen Færgesteder, og Folk her i Egnen havde den slemme Skik at lade Laderne staa aabne om Natten for Rømningsmænd, ja, der hviskedes om, at nogle lagde Mad ud til dem. Derfor maatte Præsterne oplæse den allerhøjeste Kundgørelse, at enhver var pligtig til at anholde en mistænkelig Person, og man kunde vente sig en Belønning af 6 Rdl. for Paagribelsen. Men skulde nogen understaa sig i at hæle med Rømningsmændene og fremme deres Flugt, da skulde de straffes med en Bøde paa 30 Rdl. eller Fæstningsstraf indtil 3 Maaneder¹⁾.

¹⁾ Om Thorbrygger er fortalt efter Rasmus Sørensen »Mit Levnedsløb«; Oplæsningerne fra Prædikestolen findes i Uldum liber daticus, men har naturligvis fundet Sted i alle Kirker, ogsaa i Jelling.

Man forstaar godt, at mange under saadanne Statsforhold sluttede sig til den jordflyvende Pietisme.

Med Kronprins Frederik kom der ny Tider; Frihedens Engel fløj over Lande og rørte ved Bondens Lænke, saa den faldt af.

Aaret efter Stavnsbaandets Løsning kom der Spørgsmaal til Præsten i Jelling om, hvorledes det stod sig med Skolen. Der var da 52 Børn i Skolen. I Hørup og Hopballe var der 21 Børn; disse 21 Børn blev undervist af en »omløbende Skoleholder«, som Degnen aarlig lønnede med 2 Rdl. 4 Mark (i vor Tids Penge vilde denne Sum løbe stærkt op mod 10 Kr.). Til den Pris kunde man næppe faa en første Klasses Lærer, men Myndighederne fandt dog Ordningen ret tilfredsstillende.

Nu kom Biskop Bloch paa Visitats. Thorbryggers Hjerte slog stærkt ved Tanken om Overhøringen; thi han kendte sin Begrænsning og vidste, at han hurtig kunde blive færdig med Katekisationen. Gav Bispen ham til Opgave »Daaben«, saa vilde han gøre de tre Spørgsmaal: »Hvo haver skabt dig? — hvo haver genløst dig? — hvo haver helliggjort dig?« Fik han derimod et af Budene, vilde han stille de to Spørgsmaal: »Hvad forbydes i dette Bud? — hvad befales i dette Bud?«

Disse indholdsrige og omfattende Spørgsmaal havde han mangfoldige Gange forelagt Børnene, og han vidste, Børnene hurtigt og med stor Klarhed og fyndig Korthed kunde give Svar paa dem. Fyndig Korthed — ja det var baade godt og ondt; thi sæt nu, at Hs. Højærværdighed vilde kræve noget ud over dette! Saa maatte Degnen stille alt i Guds Haand, selv saa han ingen Udvej.

Bispen gav ham Opgaven »Det fjerde Bud«. Thor-

brygger stillede hurtigt de to Spørgsmaal. Børnenes Svar traadte Spørgsmaalene i Hælene. Lang Pause fulgte. Endelig kom et tredje Spørgsmaal — Børnene kunde ikke svare. Da greb Hs. Højærværdighed ind og sagde: »I er allerede gaaet fra Budet! lad det nu være nok!« — Men da Thorbrygger sang Slutnings-salmen saa betagende dejligt, veg Skyen fra Bispens Aasyn, og han sagde til Præsten: »Det er ikke Sang, men Engleklang; han katekiserer som et Faar, men han synger som en Engel«. Den dejlige Sangstemme skaffede Degnen Bispens Velvilje, og den skaffede ham hans anden Hustru. Indtil 1814 var han ogsaa Degn i Hover; en Jomfru fra »Sofiesminde« kom til Kirke i Hover, og hun blev saa indtaget i Degnen, at hun hellere end gerne flyttede til Jelling som Degnekone og blev ham en udmærket Kone.

Kronprinsen og hans Mænd vilde have Samfundet omdannet — ikke omvæltet som de forfærdelige Revolutionsmænd i Frankrig. Hvorledes Thorbrygger stillede sig til saadan Omdannelse, fremgaar af følgende. 1794 brændte Skolen og nogle Gaarde. Vi har allerede omtalt, at Degnens gode Nabo, Sognefoged Søren Lassen, flyttede sin Gaard udenfor Byen ligesom ogsaa to andre Gaardmænd. Thorbrygger vilde — trods alle forstandige Folks Raad — have Skolen opbygget akkurat, som den var før. Han var en konservativ Mand. Svinetønden skulde fremdeles staa i Skolegangen (maaske fordi Børnene let kunde komme af med Levninger af Meldmadder); Lervæggen mellem Lejligheden og Skolen skulde igen sættes midt over Bagerovnen, saa Halvdelen af denne kunde gaa ind i Skolestuen. To lange Borde med fire lange Bænke stod igen paa nedrammede Pæle i Skolestuens Stengulv, og Loftet blev igen lagt saa højt, at man ikke kunde

støde Panden mod Bjælken, hvis man da ikke havde over Middelhøjde. Skolestuens Loft blev igen Hølad; det lusede godt, naar den aabne Lerovn med sin Straalevarme forgæves søgte at tø Isblomsterne paa Ruderne. Skolestuen blev igen skilt fra Faarestien ved en tynd Bindingsværksmur af raat Ler; Thorbrygger havde vænnet sig til at høre Faarenes Brægen i Samklang med Børnenes Sang, og det var jo altid en uskyldig Adspredelse for de smaa at se Faarene lejlighedsvis stikke Hovedet igennem Skillevæggen. Gamle Folk har gammelt kær. Godt var det, at ikke alle i Danmark var saa gammelkære og vanefaste som den Jelling-Degn.

Med det ny Aarhundrede kom Verdenskrigens Bølger ind over vort lille Land. Bølgeringene naaede ogsaa Jelling.

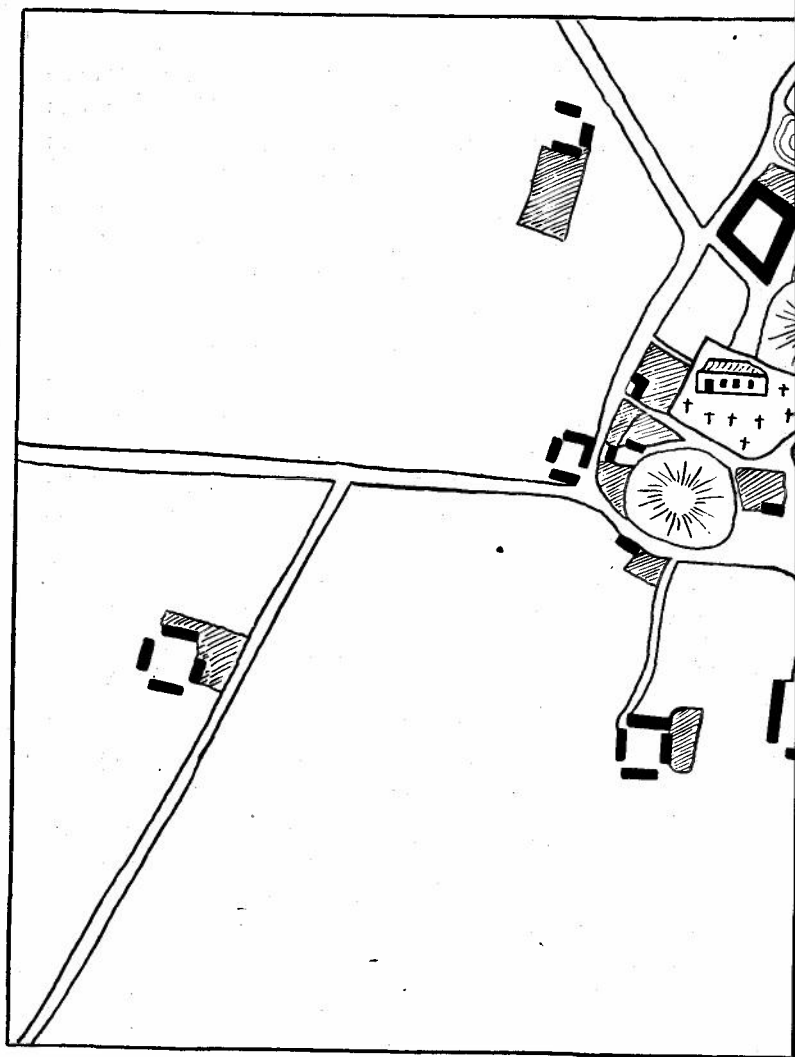
Nede i Præstegaarden sad den lærde Magister Rasmus Møller (Bondesøn fra Stovstrup, senere Bisp paa Laaland). Han fulgte med i Aviser, men han blandede sig ikke med Befolkningen. Hans lille Søn Povl Martin kunde ikke endnu være Mellemlid mellem Præstegaarden og Bøndergaardene; han sad foran gamle Trine og hørte Folkeeventyr, hvad der vel har gjort sit til, at han senere blev den navnkundige Folkedigter. Men Gaardejer Peder Jensen (Oldefader til Mikel Jensen og Peter Frandsen og dengang Svoger til Sognefoged Søren Lassen og flere andre Gaardmænd) var Mellemlid; han gik ned til Præsten og læste Aviser, og han læste enhver Bog, han kunde faa i Hænde. I Gildelag kunde han disputere med Præsten — Peder kendte sin Bibel ud og ind — og han var en Mester i at genfortælle. Gik han ud til sin Hedelod (der, hvor nu Mølvang Holdeplads er), vilde opvakte Hyrdedrenge gerne slaa Følge; thi her var noget at lære,

meget mere end i Skolen. Det var snarere Peder Jensen end Thorbrygger, der sørgede for Ungdommens Oplysning. Men hans Kone, Ane Larsdatter, syntes nu ogsaa, han havde vel mange Ting for.

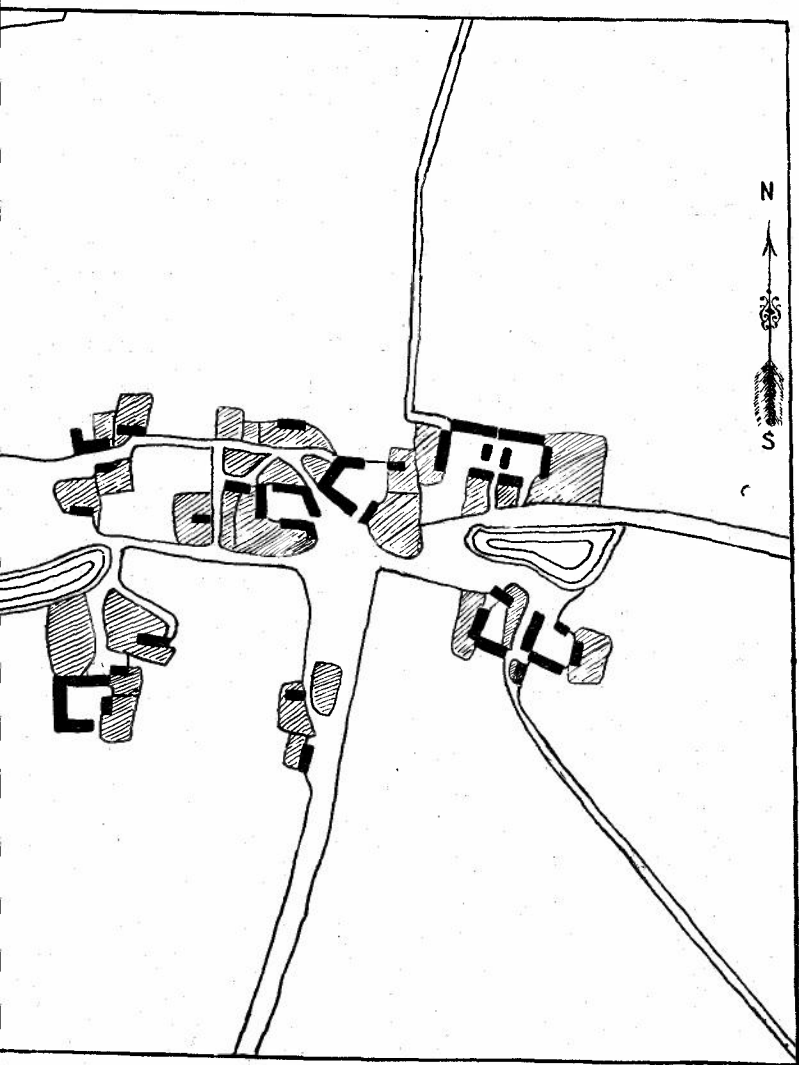
I Marts 1801 kom der kongelig Befaling til Præsten om at gaa rundt i Sognet og opkøbe alt ufarvet Vadmæl med samt godt, stærkt, ubleget Blaarlærred til billigst mulige Priser. Sognefoged Søren Lassen maatte af Sted til Kolding Amtstue efter Penge til Betaling og siden af Sted igen med det indkøbte Tøj. Peder Jensen maatte give mange Forklaringer til dette Opkøb. Han har maaske nok faaet Kundskab om, at Englænderne arbejdede Nat og Dag for at faa Skibe udrustet, som kunde tugte Russerne, naar Isen tøde i Østersøen, og som sagtens ogsaa vilde tugte os, der var tvunget ind i Forbund med Russen.

I Paaskeugen 1801 hørte Jellingboerne om Slaget paa Reden, hint navnkundige Skærtorsdagsslag. Snart fløj Sange over Landet, f. Eks. »Vi alle dig elsker, livsalige Fred« og »O, Nelson med dit Øje og med din ene Arm«. Det var ikke Tider til, at hver Familie kunde holde sig indenfor egne Vægge; Folk trængte til at samles. I de følgende Aar samledes Folk næsten hver Vinteraften i en eller anden Gaard, ligesom Hedens Folk i »Bindestuer«. Et yndet Samlingssted var Søren Henriksens (nu Ejsings) Gaard; den laa, hvor nu Gartneren bor. Kvinderne spandt, Karlene kartede. Luften holdtes nogenlunde frisk ved stærk Træk i den aabne Lerovn. Hvadenten nu Peder Jensen fortalte om Nelson og Napoleon, eller andre fortalte Eventyr, saa kunde Børnene ikke holde Opmærksomheden ved Lektiebøgerne; Thorbrygger mærkede godt, at det gik skralt med Skolearbejdet.

Den gamle Degn kunde ikke forlige sig med den

100 M 50 0 100 200 300

Felling By

Weile Amt

Opmaalt 1820

ny Tid. Heller ikke med den ny Præst. Den stille, lærde Magister Møller var flyttet til Laaland; Søren Henriksens Søn Jens (Fader til tidligere Lærer R. A. Jensen i Højen) kørte Præstefamilien over Fyn, Langeland og ind i Laaland. Den ny Præst hed Ferslev. Det er ikke for meget sagt, at Jellingboerne var begejstrede for deres ny Præst, ikke alene for hans dejlige Prædikener og hans Konfirmationsforberedelse, men ogsaa for hans blomstrende Taler over Ligbaarer og for hans vittige Taler ved Barselgilder.

Saa meget mere havde denne udmærkede Præstemand at betyde, som der kom meget bevægede Tider i hans første Embedsaar.

Det var en Dag i Høstens Tid 1807. I Søren Henriksens Gaard sad en Spaakælling imellem en Flok leende unge, som hun med rund Haand uddelte Guld og grønne Skove til. Da kom der Alvorsbud fra Præsten til Søren, om han straks vilde komme derned; Engelskmændene var gaaet i Land ved København, Kongen og Kronprinsen var rejst til Rendsborg. »Hold nu op med de Løjer! Nu bliver her andet at tænke paa!« raabte Søren; han greb sin Hat og sin sølvknappede Stok og ilede ned til Præsten; »nu faar vi at se, hvor godt vi blev færdige med Engelskmændene 1801«.

Krigens Alvor bankede paa Døren; Landsbyen leedes ind i Verdenshistorien — i August 107 Aar efter 1807 grebes vi jo af en lignende Folkeangst —. Efter kongelig Befaling maatte alle Mand væbne sig og øve sig i Vaabenbrug. En tyskfødt Boelsmand — Peter Sippel hed han og boede, hvor nu Landpost Niels Kidde bor — havde været Underofficer og blev straks udnævnt til Kaptajn; Skomager Johannes Hedemark (boede i en Hytte, hvor nu Cyklehandler

Kjær bor) blev Næstkommanderende, fordi han havde faaet nogen militær Uddannelse i Vejle Borgerkorps. Til Eksercerplads valgte man Kromand Jørgen Møllers Toft lige Vest for Thyres Høj (Jørgen Møller Oldefader til Købmand N. E. Møller). Det var en slem Forstyrrelse i Høstarbejdet, men for Fædrelandet maatte alt ofres. Sognefoged Søren Lassen var Overpolitimester; men man beskyldte ham for, at han sad nede i sit statelige Stuehus og grinte i Skægget af disse Krigsøvelser med Forkehelte og Plejelkæmpere. Drenge derimod lod sig helt rive med af Krigsaanden; de viste den syndigste Ligegyldighed for Skolen, Thonboes Bibelhistorie og Pontoppidans Forklaringer.

Sognefogden fik dog snart andet at bestille end le ad de unge Fædrelandsforsvarere. Han fik kongelig Befaling til at paase, at ingen i hans Sogn solgte Egetømmer; han skulde forbyde Snedkerne at lave Møbler af Egetømmer. Vor Flaade var jo taget af Englænderne; en ny skulde bygges; »til Stavn og Ror har Skoven Egeplanker« — ikke til andet end til Skibe.

I Marts 1808 kom der Bud til Jelling, at Kongen var død; han stod i et Vindue dernede i Rendsborg og saa General Bernadotte (Tipoldefader til vor nuværende Konge) rykke ind med fuld Musik og flyvende Faner; det skulde være en Hjelpehær, men Kongens syge Hjerne kunde ikke taale Indtrykket. Naa, Kronprinsen havde været den styrende i 24 Aar; for saa vidt gjorde Kongens Død ingen Forandring, vakte kun Vemod, Medlidenhed. »Vor gode, gamle Konge paa Slottet gik og græd«, sang Folk i Visen om Ulykken 1807; nu græd han ikke mere. Godt for ham, den stakkels Kristian den Syvende.

Et Par Uger senere, d. 30. Marts, tyede alle Jelling-

folk før Dag op paa Gorms Høj; der var en Kæmpebrand der Syd paa; hele Sydhimlen var glødende rød. Dagen efter hørte de, Koldinghus var brændt, vor sidste jydsk Kongeborg. Bernadotte havde ført Spanioler ind i Landet. De kuldskeære Sydboer kunde ikke døje vor danske Vinters 9—10 Graders Frost; derfor fyrede de saa skrap, at Borgen brændte. I de samme Dage blev Sindene ogsaa dybt grebne af Budskabet om Yndlingshelten Willemoes' Død, da vor sidste Orlogsmand gik op i Luer under Forsøget paa at skaffe Bernadottes Hær fri Fart over St. Bælt.

I April kom Spanioler til Jelling. Disse mørkladne, alvorlige, venlige Mænd, der red paa dejlige Heste og førte Sang og Guitarspil med sig, vandt alles Hjerter, særlig Mødrenes, fordi de legede med Smaabørn. Drengene lo, da de saa Soldater ride paa de mærkelige Muldyr, enkelte endog med begge Ben til een Side ligesom Kvinder. Hvor var det ikke morsomt for en Dreng at komme op paa et Muldyr! De fremmede røg Cigarer og Cigaretter; det havde man aldrig før set, at Tobak ogsaa kunde smøges paa den Maade.

Hvad det blev til med Skolen under saadanne Forhold, kan enhver forstaa. Og værre blev det, da Spanierne blev afløst af Franskmand; thi disse tog Skolen til Vagstue. Drengene kom alligevel flittigt til Skolen; thi det var meget interessant at se paa de ubeskriveligt livlige Franskmand. Alene det, at de tilhørte Napoleons glørværdige Armé og var kommen herop for at hjælpe os, gav dem Interesse. Og saa tog de sig af Drengenes Opdragelse, lærte dem at bruge Træsabler. Efter Sigende gik Napoleons Soldater med Marskalkstaven i Tornystret; Drengene følte sig halvvejs indlemmede i Napoleons Hær, og det hændte, at Hyrdekæppen blev til Fantasiens Marskalkstav. Dag-

lig spillede Franskmændene Kort i Skolen; den tabende fik en Træklemme sat paa Næsen.

Da Tropperne havde ligget den halve Sommer uden at gøre Nytte, begyndte det at gaa op for Folk, at Napoleon bare havde sendt dem herop, for at vi skulde give dem Føden. Krigerne forlod Byen. Søren Henriksens Rasmus, den senere landskendte Skolelærer og Politiker Rasmus Sørensen, og sagtens flere Drengene var klar over, at de vilde være Officerer. Eller maaske Handelsmænd.

Naar Drengene i en afsides Bondeby faar ny og dristige Ungdomsdrømme, saa har den ny Tid holdt sit Indtog i Byen. Peder Jensens Lars og Søren Christensens Lars drog ud i Handelslære. De ukonfirmerede ærgerrige Drengene var i alt Fald klar over, at de maatte have en bedre Undervisning end Thorbryggers.

Nu var det saa heldigt, at Hygum Degn kunde undervise i Regning. Den begavede Konfirmand Jøns Rasmussen gik til Hygum og lærte Degnen Kunsten af. Thorbrygger gav Jens en lille Løn for at holde Skole i Jelling; Jens flyttede sin Seng og sin Halvkiste ind i Skolestuen, og saa blev Thorbrygger fri for det besværlige Arbejde. Samme Jøns Rasmussen blev et Par Aar senere Degn i Lindeballe.

Takket være Pastor Ferslev — maaske ogsaa Landinspektør Søren Ravn, der havde købt Gaard i Jelling — var der kommet en vis Fremgangsvilje i Jelling Bønder. De fik Præstetienden afløst med Penge, og det slap de meget billig fra. 1810 købte de Kirketienden af Albrechtsen paa Skovgaard. Nogle Jellingdrengene gik til Hygum i en Slags Fortsættelsesskole fra 1. Maj 1810 til 1. Maj 1811; det var Regning og kun Regning, det gjaldt. Jøns Rasmussen indførte nu

Klasseinddeling i Jelling Skole, og det hedder udtrykkelig, at nu fandt de større Drengene det ikke længer kedeligt at gaa i Skole.

Nutidens unge tænker sjældent paa, hvorledes Oplysningsvejen nu er banet for dem med gode Børneskoler, Fortsættelsesskoler og Højskoler.

Jellingdrengenes Trang til Oplysning deltes af mange frigjorte Bønders Sønner rundt i Landet, og det var Regeringens alvorlige Vilje at imødekomme denne Trang, selv om Krigen lagde Beslag paa den meste Tid og Kraft.

Baade 1809 og 1811 fik Pastor Ferslev, som og andre Præster, Skrivelse om at tage sig af Lærernes Uddannelse. Lærerne fik Spørgsmaal, om de paa egen Bekostning vilde gennemgaa et 3 Maaneders Kursus hos Præster i Egnen. Thorbrygger var midt i Halvfjerdserne; ham kunde der ikke være Tale om, men hans Hjælper Jens Rasmussen tilligemed andre Lærere her i Herredet gik i Sommeren 1811 en Dag om Ugen til Pastor Ferslev, en anden Dag til den lille Provst Petersen i Balle, og da Jens Rasmussen begyndte Vinterskolen, regnedes han for dygtigere end den Hygum Degn. Samuel Jørgensen i Uldum var 60 Aar, men han satte sig gerne paa Skolebænken. Lars Jensen i Langskov (Bedstefader til gamle Lærer Jensen fra Hygum) havde været Lærer i 48 Aar og var nu 67; han syntes, han var for gammel, og fik saa Tilhold om at »holde et dueligt Subjekt til Substitut«.

Thorbrygger var altsaa befriet for Skolearbejdet. Men saa blev det galt med Kirkesangen. Pastor Ferslev fik indført Evangelisk-kristelig Salmebog 1812. Det gik glat i Jelling, men i Sdr. Omme o. fl. Steder holdt Menigheden fast paa Kingos Salmebog. Thorbrygger kendte ikke Salmerne, heller ikke alle Melodier. Men saa traf det sig saa heldigt, at den førnævnte Skomager

Johannes Hedemark for en billig Penge vilde paatage sig Degnetjenesten baade i Jelling og Hover. Nu havde Thorbrygger kun een Sorg: at han ifølge sin Alder ikke ret mange Aar kunde nyde det gode Embedes Indtægter uden al jordisk Møje og Besvær.

Men hvor længe var Adam i Paradis? Jens Rasmussen blev kaldet til Lindeballe; baade Præst og Provst sagde, at nu maatte Thorbrygger holde en Seminarist til Hjælper. En Seminarist! — en af disse ny-modens »Skolenarre«! Den gamle Akademikus vred fortvivlet sine Hænder over Præstens og Provstens Forlangende: »Pastor Ferslev skulde tænke paa, han selv engang bliver gammel. Havde jeg nu haft min kære gamle Magister Møller! han vilde ikke have gjort mig gamle Mand den Tort!« — I saadanne Toner klagede den gamle Degn. Men Præsten skulde have en Lærer, der kunde indprente Balles Lærebog; det var hans Ærgerrighed at holde Konfirmation, saa det kunde spørges rundt i Egnen. Konfirmanderne skulde gaa i Kirke hver Søndag og skrive op et Uddrag af Prædikenen, som de saa skulde gøre Rede for. Der var i min Barndom, gamle Folk, som endnu opbevarede deres Optegnelser og glædede sig ved Tanken om Konfirmationsdage, da der var Telt uden for Kirkegaarden til Beværtning for Udensognsfolk. Præsten raabte sine Spørgsmaal nede fra Taarnet, for at Konfirmanderne skulde nødes til at svare højt, saa det gjaldede i Kirken. Pastor Ferslev forstod at holde Konfirmation; han fortjente at faa en dygtig Medhjælper i Skolen. En af Konfirmanderne sagde som gammel Mand til mig, at enhver af dem kunde regne sig til inden Jul, hvad han skulde op i til Konfirmation. Den Gang betød Konfirmation meget — Daaben kun lidt; det var jo i Rationalismens Blomstringstid.

Ingen Konfirmand kunde maale sig med Rasmus Sørensen, »den lille Magister«, som Folk kaldte ham, fordi han var opkaldt efter Magister Møller. Præsten roste ham i høje Toner i Menighedens Paahør, og inden et Aar var gaaet, sad Rasmus paa Lærestolen i Jelling Skole, den Træstol, som Jens Rasmussen selv havde flettet Halmsædet til. Den 14 Aars Dreng overtog Skolen paa eget An- og Tilsvær. Præsten holdt Visitats og sagde derefter til Degnen: »Nu kan De om Rasmus sige det samme, som Potifar sagde om Josef: Jeg gav al Ting under hans Hænder og bryder mig slet intet derom, medens jeg har ham, uden at æde og drikke; thi Herren er med ham og lader alt det, han gør, vel lykkes.« Thorbrygger havde aldrig hørt mere tiltalende Bibelforklaring.

Da Pløjetiden begyndte 1813, holdt Skolearbejdet op. Rasmus skar Tørv for Degnen og løb om til Bønderne for at faa bestemt, hvornaar de kunde gøre Degnens Markarbejde. Men ellers havde han Tiden til Raadighed.

Som alt omtalt havde Præsterne i alle Sogne travlt med at opkøbe alt sælgeligt Tøj. Det forslog endda ikke til Hærens Forsyning; vi kunde ikke indføre; thi Engelskmændene havde slaaet Laas for alle Sunde i flere Aar. Fabrikant Kock byggede Klædefabrikken i Grejsdalen — vi ser de gamle Bygninger fra Toget — nu gjaldt det om at skaffe Uld. Rasmus og Niels Ravn havde lært at regne; nu skulde det vise sig, om de kunde anvende deres Kundskaber i det praktiske Liv og gøre gode Forretninger.

Der var Penge nok mellem Folk, alt for mange — det vil sige Seddelpenge. Da andre Fabrikker gik i Staa paa Grund af Krigen, snurrede Kongens Seddel-fabrik des hurtigere og sendte en Snebyge af Sedler

ud over Landet, Sedler, der gjaldt fra 8 Skilling til 100 Rdl. Lars Sørensen i Skovdallunds Mølle fik hurtig den Sum samlet, han skyldte hen paa Møllen; thi i Sommeren 1812 kostede Havren $23\frac{2}{3}$ Rdl., Byggen $34\frac{5}{6}$ Rdl. og Rugen $61\frac{2}{3}$ Rdl.; selv en ærlig Møller kunde hurtig naa til Velstand, naar han toldede Korn til den Pris. Efter Nyaar 1813 gik han da gladelig til Vejle for at betale sin Gæld — lad os antage, den lød paa 600 Rdl. Da han kom til Vejle, hørte han det Rædselsbud, at Kongen havde nedsat Sedlerne til $\frac{1}{10}$ i Værdi; Lars' 600 Rdl. var pludselig bleven til 60 Rdl. Hjemvejen faldt ham tungere end Henvejen.

Og ikke nok med det. Kom man til Københavns Bank med de gamle »Kurantsedler« til Værdi 100 Rdl., saa fik man ikke 10 Rdl. i Sølv, men en Rigsbankseddel lydende paa 10 Rdl. Men Folk havde ogsaa Mistro til de ny Sedler, og i Løbet af Aaret 1813 sank disse i Værdi til $\frac{1}{10}$. Bruger vi Nutidsbenævnelser, var det altsaa saaledes: For en 10 Kr. Seddel i gamle Penge kunde man faa en ny 1 Kr. Seddel, men for den kunde man faa en 10 Øre i Sølv. Kan vi saa undres over, at Manden i Styvel ærgerlig tændte sin Merskumspibe ved en gammel 5 Dalerseddel?

Tidligere havde man sagt i Jelling: »Hver Skilling er een«; nu sagde man ikke altid, at hver Pengeseddel var een; det skete, at Folk tog paa Slump i Seddebunken, ligesom naar de talte Tørv. Konen maatte sy Mandens Lommer større; Rasmus fortæller, at Folk, der gik ud paa Handel, kunde være vanskabt af bare Penge, vinkelsidede eller bugede og udstoppede til begge Sider af Tegnebøger; Johannes Skomager maatte jævnlig sy revnede Tegnebøger sammen.

Alle handlede i Haab om, at de i næste Uge kunde faa den dobbelte Pris, Karlene med Piber og Uhre,

Mændene med Kreaturer og Ejendomme. Rasmus Sørensen og Niels Ravn købte Uld op til Grejs Mølle; ved Pinsetid gav de 7 Rdl. for Pundet, ved Mikkelsdagstider 48 Rdl.

Det kan man kalde »opgaaende Tider«; det kan man kalde »Dyrtid«. Der var »Penge nok« i Landet, alt for mange.

I Oktober rygtedes det, at Napoleon havde lidt et stort Nederlag ved Leipzig, i det saakaldte »Folkeslag«; nu forfulgtes Napoleons Hær af Tyskere, Russere og Svenske. Hvorledes vilde det nu gaa Napoleons Ven Frederik den Sjette? Sveriges Kronprins, Bernadotte, havde af Russerkejseren faaet Løfte paa Norge til Tak for Hjælpen mod hans gamle Kejser og Fædreland. Nu vilde Bernadotte undervejs til Frankrig gøre sig et Svinkeærinde op i Holsten for med Vaabenmagt at tvinge Kong Frederik til at afstaa Norge.

I December, da Jelling Folk begyndte at køre til Mølle og faa malet til Julebagning, fik de Indkvartering af »Kronens Regiment«. Efter nogle Dages Forløb drog Soldaterne mod Syd, mod »Kosakkerne«. Der gik Rygter om, at Kosakkerne var nogle rene Hyæner; Gud fri og bevare os for at faa dem herop! Der var dog nogle unge, stærke Mænd i Jelling, selv om tidligere Indkaldelsesordrer havde tyndet svært ud; Gammelmandssønner (Faderen over »de trej Snese«, som der staar i E Bindstouw) og Enkesønner var fri for Krigstjeneste. Men nu kom der ogsaa Bud efter dem! og værre endnu! der kom Bud efter alle vaabenføre Mænd under 45 Aar! Vi kan tænke os, de med sænket Hoved og tunge Skridt og med en højst nødvendig Madpose vandrede ad Kolding til, mens Oldinger, Kvinder og Børn saa langelig efter dem. Ak, Herre Gud! sikken Jul vi har i Vente!

Kongen havde nu i mange Aar holdt saa stor en Hær, at Omkostningerne havde ført til Statens Fallit. Nu skulde det vise sig, om Hæren kunde væрге det udpinte Land. Var der Kampmod, Sejrshaab i Regeringen? Ak nej! Der kom Bud til Jelling fra Øvrigheden: »I maa endelig være gode og villige mod Fjenden, naar han kommer! Giv ham Mad, men gem eders Vaaben vel! Føj Fjenden efter hans Forlangende, saa skal han nok være lempelig mod jer!« — Ja, Gud hjælpe os! Kosakken lempelig! nej han vil plyndre, brænde og skænde — der laa Sværdhug og Lansestik i Navnet Kosak. — Gamle Thorbrygger samlede sine Kostbarheder i en Kiste; Rasmus og Niels Ravn hjalp Tjenestepigen Kirsten og Madammen at bære Kisten ud i Laden og grave den ned. Thorbrygger tilbød Drengene, at de maatte lægge deres mange »Uldpenge« ned i Kisten, hvad de dog ikke vilde. Ogsaa i andre Hjem gravede man sit kosteligste Eje i Jorden.

Julenadveren blev nydt under Suk og Taarer; der var jo tomme Pladser ved Julebordet. Julemorgen ringede Kirkeklokkerne, men de ringede ikke den store Glæde ind. Alle søgte til Kirken; der var Trængsel om Siddepladserne. Præsten bad en lang og inderlig Bøn til Hærskarernes Herre om Frelse i Nøden. Der var stille Nyaarsaften, ingen Skyden, ingen »Buttepotter«, ingen Potteskaar paa Dørene. Nyaarsdag talte Præsten igen saa bevæget, at Kirken fyldtes med Suk. Vi kan tænke os Klangen, den graadfylde Klang, i Nyaarssalmen:

I Jesu Kristi Navn vi bede dig saa saare:

Giv os din Fred ad Aare! raad Bod paa alle Savn!

I den mørke Juletid ved vi, at Dagene vil længes, Solen stige, saa det igen kan blive Vaar. I Folkelivets Mørketider ser vi efter Ungdommens Sind, om der

lyser Livshaab, saa Solhverv kan ventes. Jellingdrene var under al denne Klagen ret kamplystne og frejdige. Rasmus var led og ked af denne stadige Henvisning til Gud, »som om vi ikke selv kunde gøre noget«. Han aftalte med Niels Faarhus, den største Skoledreng (boede, hvor nu Thomas Lindemann bor), at de to skulde ringe den store Kirkeklokke til Tegn, at nu skulde hver Mand dræbe sine indkvarterede Kosakker; Rasmus havde læst om, at saaledes havde Bornholmerne gjort i Svenskekrigen.

Naa, det var jo ubesindig Drengesnak; Bornholmernes »Svineslagtning« er et uhjemlet Sagn, og Drengenes Plan var kun Fantasteri. Men ikke faa forstandige Folk ventede en ærefuld Kamp dernede i Syd. Den Hærafdeling, vi havde i Holsten, havde gjort sine Sager godt, hvad der jo paa Jydsk er fortalt om i E Bindstouw. Ved Sehested »wa saa manne Finner, te den jen ku ett spøtt faa den Aahn; men vi ragt dem endda te Sii aa kam walhollen ind te Rensborre.« Hvad Jens her fortæller saa jævnt om, var en mindeværdig Vaabendaad — ja, »Prins Ekmøll«, en af Napoleons dygtigste Hærførere, fik en saadan Agtelse for de danske Soldater, at han regnede dem lige med Frankrigs bedste Tropper.

Denne vor tapre Hærafdeling laa nu i Rendsborg og ventede, at Kongen skulde komme fra Hindsgavl med Hovedstyrken, saa de i Forening kunde genne Svenskerne og Kosakkerne ud af Landet; ret længe fik Bernadotte ikke Lov til at blive i Holsten, saasom hans Hovedopgave jo var at drage ind i Frankrig. Studenter i København — blandt dem den tidligere Jellingdreng Povl Martin Møller — holdt Møde og af lagde under dyb Bevægelse det Løfte »i Tillid til Gud og af Kærlighed til Brødrene vilde de vove Livet«. I 400 Aar havde Norge og Danmark delt godt og ondt

som Tvillingriger; skulde vi nu uden hæderligt Sværdslag og for at hytte vort eget Skind afstaa Norge? Jellingdrengenes Kampmod var ikke meningsløst. Kunde og vilde Kongen nu med Hæder og Kraft jage Fjenden ud af Landet, saa vilde Folket med Kærlighedens Kaabe dække over hans mildest talt uheldige Politik.

Det faldt ind med en knagende Frost lige efter Nyaar, »en rigtig Kosakvinter«, der varede til efter Paaske. Den 14. Januar, Valdemar den Stores Fødselsdag, sluttede Kongen den æreløse Fred i Kiel, hvorved han afstod Norge. Norge var tabt, Æren var tabt, Tilliden til Enevoldskongen var tabt. Skamrødmen farvede mange danske Kinder.

Nogle unge Officerer — blandt dem A. Fr. Tscherning, som blev Krigsminister 1848 — var fortvivlede; enkelte brækkede deres Sabler, som de ikke maatte bruge. I København fandt man det tidssvarende at opføre paa Teatret »Jacob v. Thybo«, den storpralende Kryster af en Soldat.

Men her maa vi holde os til, hvorledes Fredsbudskabet blev modtaget af yngre og ældre i Jelling. Præstens Søn Søren (senere Prokurator i Ribe) var den første Budbringer; men han blev dænget til med Sne af andre Dreng, »den Gabmund«, som vilde bilde os ind, at Kongen slutter Fred uden Sværdslag. Det var den unge Slægts Syn paa Sagen.

12 Dage efter Fredslutningen holdt Pastor Ferslev Fødselsdag. Egnens Proprietærer og Møllere og »de honnetteste« af Byens Bønder var med. Alle Vinduer straaledede Natten igennem. Der blev danset, spillet Kort og drukket. Præsten havde forfattet en Vise i Anledning af den livsalige Fred; Omkvædet lød: »Ja, Gud var med os — han være med os — vi frygte ej Faren — vi byde dem Trods!«

Det var i fuld alvorlig Glæde, de sang saaledes; det var ikke en Spottevisе over Kongen og hans Hær, den Konge, der havde vist sig krigsgal i Fred og fredssyg i Krig. To Dage senere skulde Kongens Fødselsdag fejres i Vejle med Drik og Fredsdans; men Himmel og Jord stod i et Snefog, saa de, der gav sig paa Vej til Vejle, havde nær sat Livet til.

Hver Lørdag og Søndag var der Legestue i Landsbyerne; Ungdommen havde Penge nok og vilde mere sig; Musikanterne Rasmus Sørensen og Niels fra Hopballe Mølle tjente Paaskedags Nat i Høgsholt 30 Rigsbanksedler hver; Julesorgen varede ikke til Paaske; Folkeangesten dansedes væk. Vi forstaar godt, at Grundtvig samme Aar revsede sit Folk for den letsindige, letfærdige, tomme Livsglæde.

Danmarks Historie oplyser os om, hvad Forskel det gør, om et Folk taber med Skam eller med Ære. I en Menneskealder efter 1814 maatte vi bære Nordmændenes Foragt. 50 Aar senere mistede vi ogsaa et Land, men i den følgende Menneskealder blev Sønderjyderne mere og mere hjertelig knyttet til os, saa vi kan sige, at da vi tabte Landet, vandt vi først for Alvor Folket.

Med Tabet af Æren, af Selvagtelsen, følger ogsaa Tabet af Fremtidshaab. Der var stor Forskel paa Jellingdrengenes Fremtidshaab 1814 og 1864. Rasmus Sørensens Krigerdrømme var dunstet bort; Enevoldskongen kunde ikke være Krigsherre. Og saa Rasmus efter, om Samfundet nu efter Krigen bød en dygtig og ærgerrig Dreng Stillinger, som var værd at hige efter, saa fandt han ingen. En Tid tænkte han paa at tage til Amerika. Drengen modnes til Yngling under denne Kritik af Samfundet. I Høsten 1814 fik han Bud om at komme ud til »Katrinerø« (den Gaard, vi nu kalder »Fattiggaarden«). Magister Rasmus Møller

var der i Besøg hos sin Broder, og med ham fulgte hans anden Kone, Digteren Christian Winthers Moder. Magisteren fortalte Rasmus, at nu kom der en ny Skolelov, som skulde blive til Velsignelse for Folket. Han fortalte om Biskop Bojsens Seminarium derovre paa Laaland, fortalte om den lovpriste Grev Reventlow, der mødte til Almueskolens Eksaminer i Højtidsdragt med alle sine Ordener paa Brystet. Fru Møller stemte i med; hendes Søn Christian skulde nu være Præst ligesom hans Fader; men havde hun flere Sønner, saa skulde de andre sandelig være Lærere; thi nu blev Lærerne Samfundets Støtter.

Rasmus overvejede Sagen. 1815 døde gamle Thorbrygger og blev baaret til Graven af Jelling Bønder. Enken gjorde stort Begravelsesgilde. Senere blev hun gift med Sognefoged Søren Lassen og hed saa Madam Lassen.

Præsten og Provsten vilde have Rasmus til fredeles at holde Skole; naar han blev 21 Aar, skulde han blive ansat i Embedet. Men Rasmus længtes efter en større Verden og videre Syn; 1816 tog han over til Seminariet paa Laaland, og Seminarist Niels Jessen fik Embedet.

Saaledes mistede Jelling sin begavede Fostersøn. Siden har Jelling sendt mange af sine mest begavede Sønner og endnu flere af sine kvikkeste Døtre ud til andre Egenes Skoler; men ingen af de senere har naaet Rasmus Sørensens Navnkundighed; han staar i Historien som Fløjmand, Forgænger, i den lange Rad af folkevækkende og folkeledende Skolelærere, som har præget vort politiske Liv til den Dag i Dag. Det var Livet i det lille Jellingsamfund, der dannede Rasmus Sørensens Syn paa Folkesamfundets Brøst og for ønskelige Reformers.